

І.М. Вигівська, к.е.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

О.С. Грицак, к.е.н.

Львівський національний лісотехнічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ ЗАСТАВИ У СУБ'ЄКТІВ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ

Встановлено, що забезпечення управлінського персоналу достовірною інформацією для ефективного управління залученими коштами під заставу (у заставодавця) та фінансовою діяльністю заставодержателя здійснює система внутрішнього аудиту. Розглянуто організаційні засади внутрішнього аудиту операцій застави заставою (кредиторської заборгованості за позиками у заставодавця, дебіторської заборгованості заставодержателя, предметів застави). У ході дослідження розроблено організаційний підхід до послідовності проведення внутрішнього аудиту операцій застави у суб'єктів її здійснення, який передбачає виділення таких етапів: до моменту та в момент укладання договору застави, під час виконання його умов та після завершення строку дії договору. Для поточного контролю за станом, кількістю предметів застави, їх відповідності договорам застави, виявлення нестач та наступного коригування даних бухгалтерського обліку рекомендовано в ході внутрішнього аудиту здійснювати інвентаризацію предметів застави (за її видами).

Ключові слова: *застава; операції застави; зобов'язання; забезпечення зобов'язання; внутрішній аудит; заставодавець; заставодержатель.*

Постановка проблеми. Аудит є перевіркою облікових даних та показників фінансової звітності суб'єкта господарювання щодо визначення їх достовірності та встановлення відповідності чинному законодавству. Однак, внутрішній аудит окремих напрямків діяльності підприємства (господарських процесів, господарських операцій та/чи окремих об'єктів бухгалтерського

обліку) іноді є більш інформативним та доцільним з позиції управління, ніж загальна планова перевірка.

Об'єктом внутрішнього аудиту, який наразі потребує детальної уваги, є договірні зобов'язання, гарантовані заставою (це кредиторська заборгованість за позиками у заставодавця та дебіторська – у заставодержателя, а також предмети застави – майно, майнові права, цінні папери, нерухомість, товари передані у переробку тощо). Такий аудит проводиться з метою підтвердження факту наявності відповідних договірних зобов'язань та реальності предмета застави, достовірності його оцінки. Проте, наразі відсутні чітко визначені організаційні положення щодо проведення внутрішнього аудиту операцій застави.

Метою дослідження є визначення послідовності здійснення внутрішнього аудиту операцій застави (договірних зобов'язань, гарантованих заставою) та ідентифікації предметів застави для можливості контролю їх наявності та збереження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі проблеми розвитку питань організації внутрішнього аудиту забезпечень виконання договірних зобов'язань у суб'єктів її здійснення досліджувалися такими науковцями, як А.М. Герасимович, О.Л. Дорош, І.С. Каракулова, Т.О. Сірош та інші. Проте, всі ці дослідження стосуються або аудиту окремого виду застави (наприклад, заклад), або особливостей оцінки та порядку перевірки її достовірності тощо. Досить мало досліджень присвячено саме питанням аудиту застави як комплексного забезпечення договірних зобов'язань, що унеможливорює ефективність системи управління відповідними господарськими операціями у заставодавця та заставодержателя.

Викладення основного матеріалу дослідження. Варто зауважити, що метою аудиторської перевірки операцій застави є висловлення аудитором думки щодо відповідності порядку їх здійснення та облікового відображення чинному законодавству. Відповідно до мети внутрішнього аудиту операцій застави перед аудитором постають такі завдання:

- з'ясувати дотримання положень законодавчих актів, які регулюють порядок здійснення операцій застави, а саме Цивільного кодексу України та Закону України «Про заставу»,

а також нормативно-правових документів, які стосуються діяльності фінансової установи;

- встановити наявність усіх необхідних документів щодо кожного предмета застави, а також визначити стан розрахунково-платіжної дисципліни суб'єкта господарювання;

- перевірити правильність оцінки заставного майна (предмета застави);

- з'ясувати порядок проведення страхування заставного майна;

- перевірити достовірність облікового відображення операцій застави;

- встановити, чи мали місце випадки невиконання суб'єктом господарювання (заставадавцем) взятого на себе зобов'язання перед заставадержателем (кредитором) та відповідні процедури звернення стягнення на заставне майно;

- перевірити правильність проведення процедур реалізації заставного майна, або переходу його у власність заставадержателя у випадку невиконання суб'єктом господарювання (заставадавцем) своїх зобов'язань.

Вище наведений перелік завдань доцільно більш детально охарактеризувати в розрізі конкретних процедур, які здійснює аудитор на кожному із запропонованих етапів перевірки:

- 1) переддоговірний етап;
- 2) етап укладання договору застави;
- 3) етап виконання умов договору застави;
- 4) етап аналізу виконання договірних зобов'язань.

Для цього розглянемо послідовність дій аудитора та самого проведення аудиторської перевірки операцій застави у небанківській фінансовій установі (заставадержателя) та суб'єкта господарювання (заставадавця).

Отже, розглянемо послідовність перевірки операцій застави у *заставадержателя*. На етапі переддоговірної роботи відбувається перевірка фінансової звітності заставадавця щодо платоспроможності та його фінансового стану в цілому.

Одночасно внутрішній аудитор визначає достовірність оцінки вартості предмета застави на підставі висновку експертної оцінки, власного розрахунку.

На етапі укладання договору кредиту та договору застави перевіряючий має звернути увагу на правильність зазначення вартості предмета застави, наявність підтверджуючих (супровідних) документів, факт внесення предмета застави до реєстру обтяження нерухомого майна, наявність страхового поліса тощо.

Після чого, на етапі виконання умов договору застави, аудитор з'ясовує дотримання фінансовою установою нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність, а саме в частині наявності ліцензії, власної облікової та реєстраційної системи установи тощо. Крім того, перевірки підлягають:

1) контроль за дотриманням нормативно-правових документів на право надання фінансових послуг;

2) перевірка документального оформлення операцій застави;

3) перевірка достовірності здійсненої оцінки заставного майна;

4) наявність страхових полісів за довгостроковими позиками;

5) контроль за правильністю нарахування та вчасністю надходження сум погашення кредиту та відсотків за ним;

6) перевірка правильності визначення ринкової вартості заставного майна, яке підлягає реалізації, у разі невиконання заставодавцем договірних зобов'язань, та самого процесу продажу;

7) перевірка даних бухгалтерського обліку щодо операцій застави в частині правильності відображення дебіторської заборгованості, розрахунків з боржником, прийняття предмета застави, його відповідального зберігання, повернення заставодавцю тощо;

8) проведення зустрічної перевірки операцій застави.

На останньому етапі перевірки у заставодержателя здійснюється аналіз своєчасності виконання договірних зобов'язань, прибутковості фінансової послуги; відбувається прогнозування зобов'язань, забезпечених заставою, виходячи із тривалості надання позики та графіку її погашення.

Заставодавець, в свою чергу, також здійснює внутрішній аудит операцій застави задля забезпечення достовірних даних у фінансовій звітності та у внутрішній бухгалтерській звітності

призначеній для управління зобов'язаннями, забезпеченими заставою.

Таким чином, на перших двох етапах аудиту позичальник перевіряє наявність та стан предмета застави, відповідність характеристикам заявленим у супровідній (технічній) документації, а також правильність внесення даних у договір застави про предмет застави, його вартість, суму позики, розмір відсотків, строки нарахування та сплати, форми розрахунків тощо.

Під час виконання умов договору застави внутрішній аудитор у ході перевірки має звертати увагу на:

1) перевірку положень облікової політики (методи оцінки та обліку предметів застави, розрізів аналітики, документальне забезпечення);

2) з'ясування наявності випадків порушення чинного законодавства щодо дій з предметом застави;

3) перевірку правильності документального оформлення операцій застави;

4) перевірку правильності обліку предмета застави як на балансових, так і на позабалансових рахунках;

5) перевірку вчасності сплати кредиту згідно з договором позики; перевірку вчасності нарахування та сплати відсотків за позиною, що забезпечена заставою;

6) перевірку операцій страхування предмета застави та розрахунків зі страховими компаніями;

7) перевірку правильності нарахування та відображення в обліку забезпечення кредитів та позик під заставу;

8) проведення зустрічної перевірки операцій застави.

На етапі аналізу виконання договірних зобов'язань на підприємстві-заставадвці проводиться аналіз ефективності залучення кредитних коштів; у випадку не виконання договірних зобов'язань аналізуються витрати та доцільність такого кредитування

Варто також зауважити, що в цілому, операції застави мають місце тоді, коли суб'єкт господарювання бере кредит у небанківській фінансово-кредитній установі, наприклад, у ломбарді, кредитній спілці тощо. При цьому ломбарди, як правило, мають справу з фізичними особами, тоді як

небанківські фінансово-кредитні установи – з фізичними та юридичними особами. Відповідно, фізична або юридична особа, яка отримує кредит має подати фінансовій установі пакет документів безпосередньо для отримання позики, а також окремий перелік документів для передачі певного майна (майнових прав) під заставу.

Зазначимо, що при здійсненні операцій застави широко застосовується такий прийом фактичного контролю як інвентаризація. Фактична перевірка заставного майна здійснюється в усіх місцях його знаходження та зберігання. У складі застави майна можуть перебувати дорогоцінні метали і діаманти, ювелірні вироби, побутова техніка, земельні ділянки, цінні папери, товари тощо. Тому вважаємо за доцільне в ході внутрішнього аудиту операцій застави проводити інвентаризацію, що дозволить встановити факт наявності предмета застави, дотримання умов його зберігання або утримання, перевірити відповідність документально заявлених характеристик предметів застави (їх кількість тощо).

Так, наприклад, інвентаризація дорогоцінних металів і діамантів проводиться відповідно до Інструкції № 84 про порядок одержання, використання, обліку та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння [5].

Інвентаризація інших закладених речей, тобто, за винятком дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, проводиться згідно з Інструкцією № 69 з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків [4].

Таким чином, під час внутрішнього аудиту операцій застави необхідно здійснити перевірку майна наданого (отриманого) на відповідальне зберігання. Фіксації результатів фактичної перевірки наявності предметів застави доречно проводити в розрізі її видів та груп об'єктів бухгалтерського обліку (табл. 1). Зазначимо, що запропонована відомість перевірки наявності предметів застави передбачає формування інформації про кількість такого майна, його договірну (експертну) вартість, первісну вартість, знос та залишкову вартість. Формування розробленої відомості здійснюється заставодавцем та дозволяє суб'єктам застави мати базис для

проведення зустрічної перевірки та складання акту її проведення.

Таблиця 1

Відомість перевірки наявності предметів застави

№ з/п	Предмет застави	Кількість, одиниць	Договірна вартість	Первісна вартість	Знос	Залишкова вартість
1.	Іпотека:					
1.1	Земельні ділянки					
1.2	Будинки та споруди					
1.3	Об'єкти незавершеного будівництва					
2.	Застава майнових прав:					
2.1	Майнові авторські права					
2.2	Суміжні права					
2.3	Майнові права інтелектуальної власності					
2.4	Корпоративні права					
2.5	Речові права на нерухоме майно					
3	Застава товарів в обороті або у переробці:					
3.1	Сировина					
3.2	Комплектуючі вироби					
3.3	Напівфабрикати					
3.4	Готова продукція					
3.5	Інші товари					
4.	Застава цінних паперів:					
4.1	Застава акцій					
4.2	Застава облігацій					
4.3	Застава інвестиційних сертифікатів					
4.4	Застава депозитних сертифікатів					
4.5	Застава приватизаційних цінних паперів					
4.6	Застава векселів					
4.7	Застава інших цінних паперів					

3 позиції заставодержателя вище розроблена відомість формується задля поточного контролю за станом, кількістю предметів застави, їх відповідності договорам застави,

виявлення нестач та наступного коригування даних бухгалтерського обліку за результатами інвентаризації.

Залежно від виду активу аудитор може визначити найбільш доцільні показники для проведення перевірки конкретного предмету застави. Так, наприклад, для ТМЦ доречними будуть показники кількісно-сумарного обліку, визначення партій, ґатунок тощо. Однак, якщо у договорі застави чітко визначені параметри предмета застави, то вони мають бути враховані до даного інвентаризаційного опису для можливості проведення аналізу його стану та умов зберігання (експлуатації).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Важливе значення у забезпеченні управлінського персоналу достовірною інформацією для ефективного управління залученими коштами під заставу (у заставодавця) та фінансовою діяльністю заставодержателя має система внутрішнього аудиту, основною метою якої є виявлення відхилень від норм чинного законодавства, положень договірної та облікової політики суб'єктів застави щодо операцій з нею.

Недоліки в організації внутрішнього аудиту операцій застави як у заставодавця, так і заставодержателя, викликають проблеми при побудові методичних підходів до перевірки відповідних операцій, тому визначено завдання, об'єкти та етапи здійснення аудиту (до моменту та в момент укладання договору застави, під час виконання його умов та після завершення строку дії договору), розроблено документальне забезпечення інвентаризації в ході аудиту предметів застави (в розрізі її видів – застava майнових прав, цінних паперів, товарів в обороті або в переробці, іпотека).

Таким чином, комплексне запровадження наведених пропозицій щодо удосконалення організації внутрішнього аудиту операцій застави дозволяє ефективно управляти фінансовими ресурсами та зобов'язаннями, забезпеченими заставою, та сприяє підвищенню фінансової стійкості суб'єктів застави в умовах фінансової кризи.

Усі, зазначені вище, пропозиції сприятимуть подальшим дослідженням щодо удосконалення методичного забезпечення аудиту операцій застави, враховуючи специфіку кожного виду застави договірних зобов'язань (аудит операцій з іпотекою,

Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу
закладу, застави майнових прав, застави цінних паперів, застави товарів в обороті або у переробці).

Список використаної літератури:

1. *Дорош О.Л.* Небанківські фінансові інститути в економічній системі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / О.Л. Дорош. – Львів, 2003. – 20 с.
2. *Герасимович А.М.* Аудит діяльності ломбардів / *А.М. Герасимович, І.А. Герасимович, Н.А. Морозова-Герасимович* // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2013. – № 1–2. – С. 31–34.
3. *Каракулова І.С.* Небанківські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / *І.С. Каракулова*. – К., 2008. – 19 с.
4. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків № 69 від 11.08.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94?nreg=z0202-94&find=1&text=%EB%EE%EC%E1%E0%F0%E4&x=0&y=0>.
5. Інструкція про порядок одержання, використання, обліку та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння № 84 від 06.04.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0271-98>.
6. *Сірош Т.О.* Оцінка заставного майна в системі кредитування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / *Т.О. Сірош* ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки» УААН. – К., 2009. – 20 с.

References:

1. Dorosh, O.L. (2003), *Nebankiv's'ki finansovi instytuty v ekonomichnij systemi Ukraïny: Author's abstract*, L'viv, 20 p.
2. Gerasymovych, A.M, Gerasymovych, I.A. and Morozova-Gerasymovych, N.A. (2013), *Audyt dijal'nosti lombardiv, Buhgalterija v sil's'komu gospodarstvi*, № 1–2, pp. 31–34.

3. Karakulova, I.S. (2008), *Nebankiv's'ki finansovi instytuty na rynku finansovyh poslug Ukraїny: Author's abstract*, Ky'yiv, 19 p.
4. *Instrukcija po inventaryzaciji osnovnyh zasobiv, nematerial'nyh aktyviv, tovarno-material'nyh cinnostej, groshovyh koshtiv i dokumentiv ta rozrahunkiv* (1994), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94?nreg=z0202-94&find=1&text=%EB%EE%EC%E1%E0%F0%E4&x=0&y=0>
5. *Instrukcija pro porjadok oderzhannja, vykorystannja, obliku ta zberigannja dorogocinnyh metaliv i dorogocinnogo kaminnja* (1998), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0271-98>
6. Sirosh, T.O. (2009), *Ocinka zastavnoho majna v systemi kredytuvannja: Author's abstract*, Nac. nauk. centr "In-t agrar. ekonom." UAAN, Ky'yiv, 20 p.

ВИГІВСЬКА Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми організації та методики бухгалтерського обліку діяльності підприємств в умовах ризику;
- обліково-аналітичне забезпечення процесу управління господарськими ризиками.

ГРИЦАК Оксана Степанівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри обліку і аудиту Львівського національного лісотехнічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми організації та методики внутрішнього аудиту та бухгалтерського обліку забезпечення виконання договірних зобов'язань, зокрема застави.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2016.